

Köy Romanlarında Yargısal İşleyiş

İbrahim Hakan DÖNMEZ*

Giriş

Her edebi anlatı toplumu da ilgilendiren bir sorunu ortaya koyma ve çözme iddiasını yinelemektedir. Bu iddia toplumsal değerlere eklenmek, o değerler üzerinden giderek, eleştiri ve çözüme ulaşmak durumundadır. Bu açıdan, gerçeklikle, anlatı arasındaki paralellik, edebi anlatıdaki adli konuşma biçimlerinde kendini ifade etme ve uzlaşma noksanlığını açığa çıkartmak açısından değer taşıyacaktır. Bir döneme hâkim olan karakteristik düşünce ve duyguların resmedildiği ve içinde toplumsal güçlerin kesiştiği her yapıt içsel ve içkin olarak sosyolojiktir (Bahtin, 2004: 362). Edebi metinleri sosyolojik açıdan değerlendirmek de, edebi kaygılardan ziyade toplum hakkındaki gerçekliğe “toplumun çocuğu” olan yazara başvurmak sureti ile ulaşmak anlamını taşımaktadır. Bu doğrultuda, romanlardaki toplumsal tarafların hak ihlalinde bir kurum etrafında birbirlerine bakışlarını ortaya koyarak, demokratik kültür için hangi olanakların söz konusu olduğunu anlamaya çalışmak mümkün olabilecektir. Bir iletişim ortamı olan mahkemeye ilişkin toplumsal algıyı edebi yapıtlar aracılığı ile sorgulamak, sergilemek ve ortaya koymak, kamusal söz söylemenin önündeki engelleri aşma yönünde bu tip çalışmaları önemli kılmaktadır.

Yalçın, Anadolu’cu yaklaşımını köye dıştan bakmasını eleştiren, ancak amaç ve anlayış olarak onun devamı sayılan, “köy roman”larının ortaya çıkış nedenlerinden birisinin kırklı yıllarda Köy Enstitülerinden yetişen yazarların edebiyat sahasına girmeye başlamaları olduğunu belirtir. Ona göre;

“Bu yazarların toprağa, çevreye ve insana bakışları, gerçeklik akımı ve dönemin ideolojik yaklaşımlarıyla birleşince, ülkemizde 1960’lı yılların sonlarına kadar yaygın biçimde ağırlığını hissettiren ‘köy romanı’ anlayışının ortaya çıkması sağlanmıştır” (2003: 85). Ancak bu yazarların tarihsel boyutu dikkate almamaları köyü yalnızca çıplak bir fotoğraf gerçeği ile anlatmayı denemeye itmiştir. Bu durum Kemal Tahir, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi yazarlarca insan unsurunun ikinci planda kalmasına sebep olduğu gerekçesi ile eleştirilmiştir. (2003: 85) Köy romanlarının önemli bir kısmında kentten köye giden ve genellikle köy kökenli olan aydının bulunduğu yöre nin olumsuzluklarını düzeltmeyi, köylüyü daha iyi yarınlara hazırlamayı amaçladığı görülür. Bu romanlar genelde kahraman olarak öğretmen motifini öne çıkartmış olsa da, köyle birebir ilişkisi olan savcı, hâkim gibi meslek gruplarından kahramanları da romana taşırlar (2003: 86).

Taşra yaşamını ve bu yaşam içerisinde yargının işleyişini konu alan köy romanları Türk aydınlanmasının daha köklü bir şekilde yerleşmesi amacıyla ortaya konan diğer yapıtlardakine benzer biçimde genellikle karanlık bir dünya tasvir ederler. Bütünüyle taşradaki yargının işleyişini konu alan kitapların diğer ortak özelliği ise yazarlarının bir şekilde yargının her hangi bir kademesinde görev almış, hukuki eğitimden geçmiş kişiler olmalarıdır. Bu özelliği taşıyan romanlardaki benzerlikler yazarların halka bakışında ve kurgularında da kendini göstermektedir. Bu kitaplardan bazıları,

* Dr. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

halkın karşısında mahkemenin yargısal işleyişinin üç ayağından birisi olan hâkimi, bir kısmı savcıyı ve diğer kısmı ise avukatı merkeze almaktadır. Hukuk alanının dışından gelen yazarlar ise halkın yargıya bakışını ön plana almışlardır.

Bu çalışmada kurgusunda hukuki işleyişi sorunsallaştıran köy romanları analiz edilmiştir. Bu romanlardan üçü yargı içerisinden diğer üçü de yargının dışından gelen yazarlara aittir. Bu seçimin hem yargı içerisinden yargıya ilişkin sorunların nasıl ele alındığını ortaya koymaya, hem de yargıyla muhatap olanların yargıya ilişkin sorunları nasıl algıladıklarını anlamaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Yargı içerisinde yer almış yazarlar ve yapıtları:

- Necati Cumalı: “Yağmurlar ve Topraklar” (1973)
- İlhan Tarus: “Yeşilkaya Savcısı” (1955)
- Orhan Hançerlioğlu: “Karanlık Dünya” (1951)

Yargı dışından bakan yazarlar ve yapıtları:

- Bekir Fikri Emek: “Gerçek Yasa” (1975)
- Kerim Korcan. “İdamlıklar” (1944)
- Yaşar Kemal “Demirciler Çarşısı Cınayeti” (1977)

Bu romanlarda halkın cehaletinden, dil sorununa, törenin etkisinden, çıkar ilişkilerine pek çok konu sorunsallaştırılmıştır. Ancak bu çalışma bildiri süresi dikkate alınarak taşrada para ve nüfuzun etkisi ile kan davasının yürürlükteki hukukla çatışması sorunlarına odaklanarak sınırlandırılmıştır.

Para ve Nüfuz (Ağalar ve Beyler)

Taşrada geleneksel merkezi yönetimin temsilcisi olarak, tam nüfuz edilemeyen taşra yapısı ile karşı karşıya kalan yargı mensupları için ciddi bir sorun söz konusudur. Taşraya ilişkin romanların ana teması, bu yapılanma içerisinde ayrıcalıklı bir konumda yer alan ağa ve beylerin hukuki uygulamayı nasıl manipüle ettikleridir. Kendi çıkarlarına uygun bir hukuki işleyişi mahkemeye dayatma hakkını gören nüfuzlu kimseler, bunu sağlamak için her türlü yöntemi uygulamaktan çekinmemektedir.¹ Tarus’un (1955) “Yeşilkaya Savcısı” romanı² da taşra insanını ve taşradaki adalet düzenini sorgularken, hukukun adilane işleyişine engel teşkil edenlerin başında, yargıyı etkisi altında bulunduran toprak ağası Ali Ağa’yı anmaktadır. Ali Ağa, yargı mensuplarıncı da kabullenilmiş bir güç odağıdır. Durum idare edilmeye çalışılmaktadır. Maraş’ın bir ilçesinde görev yapan genç savcı ekonomik ve siyasi gücü elinde bulunduranların yasaları nasıl kendi çıkarları için yönlendirdiklerine şahit olmaktadır ve bununla mücadele etmektedir. Ali Ağa, Cumhuriyet rejimi ile arası iyi

1 Ünsal, “Anadolu’da Kan Davası” adlı kitabında gazete haberlerine yansımış Güneydoğu’da görev yaparken öldürülen, tehdit edilen savcı ve zabıt kâtiplerinden bahsetmektedir. Ayrıca zengin bir klanın, devlet temsilcilerini sindirerek ya da rüşvet yoluyla işin içinden nasıl sıyrılabildiğine dair örnekler vermektedir. En kötü ihtimalle tanık kürsüsüne çıkarılan nüfuzlu kimselerce satın alınarak ya da korkutularak lehte beyan vermesinin sağlanabileceğini vurgulamaktadır: (64-65)

2 Yeşilkaya savcısı günlük biçiminde yazılmış bir roman. İlhan Tarus’un gerçek yaşamını da çağrıştıran bir kurguya sahip. Tarus da Anadolu’nun değişik bölgelerinde savcılık yapmış sonra bu görevden uzaklaştırılmış, yazı hayatına atılmıştır. Gaziantep tarafında Yeşilkaya kasabasında göreve yeni başlayan idealist bir savcının kendisi gibi sonu görevden alınma ile biten mücadelesi konu edilmektedir romanda. Deneysiz genç savcının kadınlarla ilişkileri abartılıp yargıçlık onurunu zedelediği iddiasıyla “Bakanlık İnzibat Kuruluşu” nca görevden alınır. (Onaran, 2007: 37-39). Yazarın da bir hukukçu olarak yargı sistemine hâkim olması konunun ayrıntılarını ve dışarıdan görülemeyecek sorunlarını da kitaba taşımaya açısından önemlidir. Hukuk sisteminin modern şekle dönüşmeye başladığı bir dönemde taşranın yargıya, yargı personelinin sisteme ve halka bakışını sergilemektedir.

olmasa da kendi çıkarlarını korumak için siyaset ve yargı ile ilişkilerini iyi tutmaktadır. Ali Ağa çıkarlarını sürdürmek için her yöntemi kullanır. Bazen borç para vererek ya da rüşvet ile yargıda görev yapan herkesi avucunun içine almaktadır. Az bir gelirle yaşamak zorunda olan yargı çalışanları da bu tuzağa düşmekten kurtulamamaktadır. Bunu fark eden genç savcı vazife heyecanı ile yasal olmayan ilişkilere karşı tavır alır. Genç savcı bir cumhuriyet aydını ve memuru olarak, hukuk önünde tüm vatandaşların eşitliğine kasteden bu ayrıcalık ilişkisini yıkmaya çalışmaktadır. Ali Ağa, yasal olmayan pek çok işe bulaşmış bir kişidir. Ancak kimse ona karşı mücadeleyi göze alamamaktadır. Savcı Ali Ağa'nın karısını kendi kendine cezalandırmak için işkence ettiğini ve öldürdüğünü tespit edince tutuklama emri çıkarır. Bunun üzerine pek çok entrikayla karşı karşıya kalır. İftira ve dedikodu dalgasının sonucunda savcı çevresindeki tüm gücünü ve saygınlığını kaybeder. Bir sürü yalancı tanığın ifadeleri yüzünden hakkında soruşturma açılır ve bu soruşturmalar sonunda görevinden alınır. Savcı görevinin gerektirdiği sorumluluktan asla taviz vermemiş olsa da kendisi dışında herkes korkudan ya da çıkar ilişkisinden dolayı sessiz kalmaktadır. Böylece yasalari kendi gücü olarak kullanmaya alışmış ayrıcalıklı bir avuç insanın oynacağı olmak-

tan ileri gidemezler. Roman, yüzyıllardır süren bu ayrıcalıklı insan anlayışına karşı eşit vatandaşlık mücadelesi vermenin zorluğunu ortaya koymaktadır. Ancak savcı her ne kadar yenilmiş ve kasabayı terk etmek zorunda kalmış ise de gerçeklerin bir gün "bu moloz insanların" tepesine güneş gibi doğacağına olan inancını kaybetmez (180). Halk, hukukun nüfuzlu insanlar karşısındaki acizliğinin farkındadır, ancak çözümlü olmadığını düşündüklerinden, savcının idealize ettiğinin tamamen dışındaki bu sistem içinde rollerini oynamaktadırlar. Yetkililerin de tek arzusu, halkın sesinin yükselmemesidir. Sorunların çözümünden ziyade sakinlik, razı olunan bir şeydir. Mahkemedeki kâtipten avukata pek çok kişi bu çarpık sistemle uyum içindedir (39)

Cumalı'nın (2006) "Mevsimler ve Zamanlar" romanı taşrada yargının işleyişinin yanında, halkın yargıyı nasıl gördüğünü ifade eden diyalogları da barındırır. Örneğin halkın zihninde, para ve nüfuz sahibi olmanın, adaletin dağıtımında dengeyi değiştiren bir unsur olduğu inancı yer etmiştir. Sadece Cumalı'nın romanında değil özellikle taşrayı konu alan başka edebi kurgularda da fakir olmak, sahipsiz olmak, cahil olmak adaletten hakkını alamamak için bir gerekçe olarak dile getirilmiştir.³ "Mevsimler ve Zamanlar" romanında var-

3 "Asılacak Kadın" da (Kür, 1986) adam öldürmekten idamla yargılanan sanık Melek de benzer inancı taşımaktadır: "Ne tabancaya sürdüm elimi ne de Hüsrev Bey'in ölüsüne, lakin suçu benden başka kime yükleyecekler; yetim olunca kayıranın koruyanın olmayınca elbet böyle bu işler" (84). Halkta olduğu gibi yargı kökenine sahip olmayan yazarlar için de para ve nüfuz sahibi olmak adaletin işleyişinde etkindir. Korcan İdamlıklar romanında mahkûmun gözünden para ve nüfuz sahibi olmanın adaleti kendi lehine çevirmede etkili olduğuna ilişkin inancı dile getirmektedir. Adalet sistemine bu bağlamda eleştiri getirirken Korcan'ın inancının da halkın bakışı ile paralellik taşıdığı görülmektedir:

"Uzun uzun yazabilirdim. Varsın okusun insanlar. Belki sana bir acıyan olur Ömer.. Sen bir adli hata kurbanı olduğunı söylemek istiyordun. Ne var ki dilin kanuna ve hukuka yatkın değildi. Cebinde de hiçbir zaman üç beş liradan fazla para bulunmadı. Hâlbuki parası olmayanlara bütün kapılar kapalıydı. Sen de kalktın böyle bir dünya da hak ve adalet aramaya..." (18). Yine Korcan; "Cepten oldukça zayıftı Şakir ağa ve temyizden kelleyi kurtaracak kadar parası yoktu. Avukatı, Ankara'da bir adamı yoktu. Bu sebepten kanun kaplılarından ümidi kesti" (31). Diyerek paranın adaleti kendi lehine çevirmede en önemli unsur olduğu inancını dile getirmektedir. Korcan'ın, romanındaki kahramanlardan birisi olan idam mahkûmu Emin'in anası da benzer serzenişlerde bulunur yargıya karşı. Hatta yargı yerine sitemini bile Allah'a yapar: "Büyük kapıları çalamam. Hatırlı adamlardan heç bir bildiğim tanıdığım yoktur. Neler yazar o kocaman kanun kitapları, Allah'ım bize ayan etmedin! Hangi yoldan gitseydik bize ayan olur, onu açıkça beyan etmedin" (23).

lıklı birisi olan saatçi Hilmi Bey'in haksız olarak kendi arazisindeki iki zeytin ağacına göz diktiğine inandığı için avukata gelen fakir Behzat Efendi'nin serzenişi, bu inancı taşımaktadır:

“Şaştım ben bu işe Nihat Bey! Benim hükümet kapısına bir işim düşecek olsa memurun yüzünü göremem, bir haftada yanına giremem, Saatçi'nin işi koşa koşa yürür maşallah! Şeytan der al çifteni... Tövbe tövbe! Hani insan neye dağa çıkar anladım. Ben fakirim, fakirlik kamburdur insanın sırtında, ama ahdettim işin ardını bırakmam. Güvenip sana geldim. Artık ne gelirse senden gelir. Önce Allah, sonra sen!...” (2006: 43)

Bu son söyledikleri ile de avukatı duygusal olarak etki altına bırakma çabasındadır. Avukatın onun hoşuna gitmeyecek şeyler duymasını konuşmanın ilerleyen kısmında Behzat'ın yargıya ilişkin kanaatlerini şu şekilde açmasına neden olur.

“Bilirim, kaymakamı, tarımcısı, bekçisi, kapısında besledikleri hep saatçiden yana. Ne saklayayım, hâkime de güvenemem tek başıma. Ne de olsa hâkim de bey takımından. Selamları kahve içmişlikleri vardır aralarında. Fakirin ahını duyan kim?” (43)

Buna benzer duygularını avukata her dert yanı sıra dava uzayıp aleyhine döndükçe tekrarlamaktadır (76). Hâkimin onların isteklerine uygun davrandığı inancını her fırsatta dillendirmektedir (82, 406). Ancak avukatın, kendi aralarından yetişmiş birisi olması nedeniyle kendi halinden anlayacağını düşünür. Mahkemede başına geleceklere ilişkin endişesini, rahatça söyler. Bu endişeler şehirde ya da taşrada sıradan bir vatandaşın düşeceği duruma ilişkin inancının bir özetidir: “Ben tutulurum hâkimin karşısında, ilk günden davamı yüzüme gözüme bulaştırırım. Hâkim iki Arapça bir Türkçe konuşur, ben ne olduğunu anlamadan, kaybettin der çıkar!”

Hâkim, savcı ya da avukat cephesinden sorunların cehaletle ilişkilendirilmesine mahkemeye işi düşen cahil vatandaşın cevabı böyledir. Hâkim, üst sınıftan karşısında elin ayağın dolaştığı, kıyafet, konuşma tonu ve kullandığı dil ile kendisiyle arasına uzakça bir mesafe koymuş bir kişidir. Hakını arayabileceğine aradığı hakka kavuşacağına inancı azdır. Avukat da aslında o sınıfa dâhildir. Ama bu romanda aynı kasabada yetişmesinden doğan bir ayrıcalık söz konusudur (44). Ancak para ve nüfuz herhalükarda cehalet sorununu aşmak için yeterli bir unsurdur. Bu romanda da görüldüğü gibi toprak sahibi ağaların hukuk karşısında kendilerini ayrıcalıklı görmeleri sadece Doğu'ya özgü bir sorun değildir. Antalya'nın bir kasabasında kimsesiz bir anne kıza kalan toprakları elinden almak için harekete geçen nüfuzlu bir kimse olan ve çevresini gücü ile sindirmiş doymak bilmez Abid Ağa'nın çevirdiği dolapları anlatan “Gerçek Yasa” (Emek, 1975) adlı romanda resmi yasalar dışında hükmünü yürüten gerçek yasaların varlığından bahsedilmektedir.

Kocasını öldükten sonra kırgınlıklar nedeniyle kasabasına dönmeyip Antalya'da kızıyla kocasından kalan derme çatma evde, kızı Esmâ ile birlikte yaşayan Rukiye Hanım kendisine kocasının ailesinden miras kaldığını öğrenir. Zamanında tek başına ayakta kalabilmek için çok çile çekmiş ve şimdi de kızının çalışması sayesinde geçinebilmektedirler. Kızına, hakkı olan mirası almak için köye gitmeleri gerektiğini, kocasının akrabaları ile sorunlu olduğundan, mirasın paylaşılması için mahkemeye başvururmak zorunda kalabileceğini söylediğinde, kızının ilk tepkisi “Kazancımızı mahkeme kapılarına mı dökacağız?” (18) şeklinde Türk toplumu açısından tanıdık bir serzeniştir. Mahkeme sürecinin doğrudan parasal üstünlüğü olanın lehine işleyeceği inancı burada da görülmektedir.

Esmâ'ya ilgi duyan ve kasabadaki miras işlerinin takibini üzerine alan avukat Hamza, Rukiye Hanım'ın miras davasını kazanmasına rağmen mirasın bir kısmından vazgeçmek istemesine itiraz eder. Yargıtay'ın onayladığı hakkı kimsenin alamayacağını, kanunun her şeyin üstünde olduğunu vurgulaması üzerine, yine onlara kol kanat geren ve uzaktan akrabaları olan Ali Efendi romanın amaçladığı eleştirinin odağını işaret eder:

“Kanun büyük ama efendi oğlum, para ondan da büyük! Cahil kafamın kabul etmediği nelerle karşılaştım şurada... Hâlâ da karşılaşıyorum. Suçlu olduğunu bildiğim nice insan var aramızda gezen.... Gerçek kanun, kırsal kanundur oğlum... senin dediğin kanunun başa çıkmadığı kimseleri dize getiren odur! Böyle gördüm böyle öğrendim şimdiye kadar” (48).

Benzer vurgular roman karakterleri tarafından farklı yerlerde defalarca tekrar edilmektedir. Örneğin Esmâ: “Cahil kitle kanunu kendi inançlarına, kendi çıkarlarına göre uygular” (59) demektedir. Hatta, bir yargı mensubu olarak hukukun gücüne başından beri inanmakta olan ve aslında Esmâ'ya da aşık olan avukat Hamza, tehlikenin ucu kendisine dokunduğunda geri adım atar. Anne kızı yıldırım için her şeyi yapan Abid Ağa, Esmâ'ya tarlada saldırır. Avukat Hamza, Abid Ağa'ya karşı yasal yollara girişmekten çekinir. Akrabaları ve anne kıza kol kanat geren lokantacı Ali Efendi'nin “Bir şeyler yapın.” ricasına, olayın üstünün kapatılmasının daha iyi olduğunu söyleyerek yanıt verir:

“Varsın Esmâ'yı yılan kovalamış olsun. En iyisi budur bence. Kurcalarsak kasabanın altı üstüne gelecek, kızın adı kötüye çıkacak boş yere. Böyledir bu işler...”

Ali Efendinin ısrarına karşı ise “Dava kaybedilir... Ben de kaybedeceğim davayı almam” der. Ali Efendinin: “Gün gibi açık suçu işlemişken kurtulacak, ha! Öyle demek istiyorsun anladığıma göre, değil mi?” şeklindeki serzenişine avukat, alaycı bir gülüşle karşılık verir: “Bu dava bizim kanunlarla sonuçlanmaz usta!” der⁴ (155). Gerçekten de yargının, yaptıkları karşısında sessiz kaldığı hatta destek verdiği Abit Ağa'nın cezası, sevgisi uğruna canından vazgeçen ve hukuku da karşısına alan Yunus'un elleri ile verilir. Taşrayı konu alan pek çok roman gibi bu romanda da, para ve nüfuz karşısında aciz kalan yargı kurumu eleştirilirken, çaresizlikten hukuk dışında adaleti temin etme yoluna yönelen Yunus kahramanlaştırılmaktadır.

Özellikle Tarus (1955), “Yeşilkaya Savcısı”nda kâtipten yargıca kadar yargı çalışanlarının çıkar ilişkilerine yönelik zafırlarını, dolaylı rüşvet çarklarını, yargısal işleyiş içerisinde ortaya çıkan bir tür yolsuzluğu dile getirmektedir (154). Para ve nüfuza sahip olan insanlarla bundan yoksun olanlar için mahkeme farklı şeyler ifade etmektedir. Örneğin, Cumalı'nın (2006) “Mevsimler ve Zamanlar” romanında yansıttığı şekliyle, mahkeme maddi imkânı olmayanlar için bir eziyet kapısıdır. Bu da hasıma eziyet çektirmek isteyenler için bir fırsattır. Birkaç ayda bir kafası kızdıkça yeğenine dava açan Veli Sayın her hafta avukatın yazıhanesine gelip (Nihat'ın pek

4 Romanda yine Esmâ'ya olan aşkı yüzünden Antalya'yı ve okuduğu üniversiteyi terk edip peşinden kasabaya gelen Yunus adlı genç de Abid Ağa'nın zulmünden nasibini alır. Gizli gizli Esmâ'yı korumaya çalışırken Abid Ağa tarafından hırsızlıkla suçlanır. Jandarma tarafından işkenceye uğrayıp ayağının birini kaybeder. En sonunda Esmâ'ya daha fazla zarar vermesini engellemek için yasal çaresinin olmadığını anlar ve Abid Ağa'yı öldürür. Ancak yasa sahipsiz Yunus'un peşini bırakmaz. Yunus 9 yıl hapis yatar. Esmâ ise tek ayağını kaybeden Yunus'un gerçek aşkını görerek onu bekler ve hapisten çıktıktan sonra onunla evlenir.

hazzetmediği biçimde) “ayağını kışının altına alıp” kahvesini ve sigarasını içerek avukatı lafa tutar. Avukat Nihat davayı kazanamayacağını söylemesine rağmen Veli Sayın davasında diretir: “ Sen koskoca avukatsın, şu cahil Hüsnü’nün hakkında gelemeyecen mi? İki ay olsun dama tıktır-mıcan mi şu hayırsızı?” der. “Tıktıramam” cevabına rağmen yine önemsiz bir atışma nedeniyle davayı açmasını ister. Avukatın bu ısrarın nedenini öğrenmek istemesi üzerine sonunda dayanamaz baklayı ağzından çıkarır:

“Daha açık söyletmesene beni. Kış sonuna kadar her duruşma günü, Gölcük’ten mahkemeye yaya gelsin gitsin, o da ona ceza. O da yeter... Kurtuldum diye oh dedirtir miyim ben ona? Sen aç davayı, burnu bir sürtülsün de-yusun...” (2006: 10).

Üç saatte yürüyerek katedilecek bir yol kış günü için bir eziyettir. Şehirde bir avukatı tarafından temsil edilen Veli Sayın, Hüsnü dava yollarında iken köy kahvesinde keyifle kahvesini içip davaya kendisinin niçin gitmediğini soran köylülere: “Şu havayı görmen mi sen İbrahim? O gitçek elbet. Benim abukatım var. Davam gitsem de gitmesem de yürür. Bu havalarda mahkemeye gitçek olduktan sonra ben niye sayıyom abukata bunca parayı?” (2006: 12) der.

Mahkemenin bir eziyet kapısı olduğu, hak ararken, hukuk tarafından mağdur edilmenin kaçınılmaz olduğu vurgusu taşraya ilişkin çoğu öykü ve romanın konusu olmuştur. Hantal bürokrasinin ve iş yoğunluğunun hâkim, savcı ve avukat cephesinden bir gerekçe olarak ileri sürülerek

savunmanın dinlenmemesi ve yargı sürecinin uzatılmasını doğuran sonuçlar Refik (1943), Tarus (1955) ve Cumalı (2006) gibi yazarlar tarafından bolca dile getirilmiştir. Ancak bu gerekçelerin mahkemeye işi düşenler açısından “eziyet kapısı” yargısını pekiştirdiği ve yargıya başvurma hevesini kırdığı gerçeğini 1940’lı yıllardaki bir kasaba mahkemesini betimleyen öyküsünde Özay (2007) yalın bir biçimde resmetmektedir. Kenar köylerden gelen insanların mahkeme binasının önündeki ağaç diplerinde saatlerce beklemeleri ve bu durumu sıradan bir durum olarak kabullenmeleri Özay tarafından ortaya konurken, yöneticilerin tavrı da eleştirilmektedir (81-83). Aslında halkın gözündeki eziyet kapısı algısı, taşraya ilişkin yapıtlarda ele alınan unsurların tamamının bir araya gelmesiyle oluşan bir olgudur. Rüşvet, sınıf farkının yarattığı kadın veya işçi olmaktan kaynaklanan eşitsizlik, dil sorunu, bürokrasi gibi bütün unsurlar bir araya geldiğinde mahkeme insanların uzak kalmak istedikleri bir uğrak halini almaktadır.

Geleneğe Karşı Hukuk (Kan Davası)

“Beyaz kaat serildi, kara kalem yazdı. Kırvatlı kulların hep bir olup Allah’ım, töreyi, kitabın kavlini bozdu. Makineli gibi taradı yüzümü daktilolar, alnıma takır takır idam hükmünü yazdı” (Korcan, 1985: 27).

Cumhuriyet Döneminde geleneğe karşı çağdaşlaşma yönündeki en önemli devrimsel değişimler hukuk alanında görülenlerdir. Hukuk alanındaki değişimler çağdaşlaşma sürecinin özü olarak görülmektedir. Devrimci hukuk düşüncesi⁵

5 Berkes’e (2002) göre, Osmanlı devlet geleneğinde din sorunu bir inanç değil, hukuk kuralları sorunudur aynı zamanda. Anayasal kuruluşu din kurallarının dışına çıkaran laiklik ilkesinin bir sonucu olarak şeriate dayalı uygulamanın tamamen hukuk alanının dışına çıkarılması olmuştur. Ahmet Cevdet Paşa’nın temsil ettiği tutucu hukuk görüşü ve Ziya Gökalp’in temsil ettiği harsçı görüş ortaya çıkınca kültür ve uygarlık ayrımında çatışma başlamıştır. Halifeliğin kaldırılışından sonra adalet bakanı olan Seyyit Bey’in söylevinde dile getirdiği gibi ülke kanunlarının, halkın ulusal gelenekleri ile uyum halinde olması, hukukun halkın geleneğinin bir ürünü olması nedeniyle ancak bu geleneğin değişmesi sonucu değişebileceği anlayışına

gereği halkın gelenekleri ile yeni kanunlar arasındaki çatışma göze alınmış, kanunlar halkta geleneksel biçimde var olanı değil olması gerekeni inşa etmek için araç olarak düşünülmüştür (Berkes, 2002: 531). Cumhuriyet Dönemi edebi yapıtlarının çoğunda özellikle taşırayı konu alanlarda bu karşıtlık, hukuktan yana geleniğin eleştirisi biçiminde işlenmiştir. Sabahattin Ali (2004) hapiste kaleme aldığı bir yazıda hukuki kurallarla halkın değerleri arasındaki bu farka değinir. Anadolu’da bir namus meselesinde karşı tarafı öldürmemenin senelerce hapis yatmaktan daha haysiyet kırıcı olabileceğini yazar. Hatta en basitinden bir adamın düğünde sarhoş olup etrafa tabanca sıkması halk için “makul, münasip hatta mergup” bir harekettir. Bu anlayış Anadolu insanının doğduğundan beri kültürel olarak dimağlarına yerleşmiştir ve kanunların bu konuda yapabileceği çok fazla bir şey yoktur. Sabahattin Ali’ye göre “(h)alk, kanuna rağmen kendi telakkilerine göre hareket etmeyi bir namus borcu ve bir fedakârlık bildikçe hapishanelerin her zaman için böyle mücrim olmayan zihniyet kurbanı mahkûmlarla dolması tabiidir” (2004: 53).

Kan davasını romantizm bulutundan sıyrıp sosyo-ekonomik ve politik bağlam-

da inceleme gerekliliğini öne süren Ünsal (1995: 21) bu boyutları en iyi biçimde sergileyen yapıtlardan birisi olarak Kemal’in “Akçasaz’ın Ağaları” romanını göstermektedir. Kan davasında öldürme sırası gelen kişi için yargının karşı tarafa verdiği hükmün bir anlamı yoktur. Verilen hüküm hukukun amacına hizmet etmemekte ve adaleti geleniğin tarifi ile yorumlayan taraflar mahkeme dışında kendi kanunlarını uygulamaya çalışmaktadır. “Demirciler Çarşısı Cinayeti’nde” öldürme sırası kendisinden olan Mustafa Bey’in ruh haline etki eden unsurların tamamı yer almaktadır. Kardeşinin öldürülmüş olmasından kaynaklanan intikam hissi, annesinin bıkmaksızın sürdürdüğü manevi baskısı, çevrenin yargısı, düşmanı Derviş Bey’i öldürdükten sonra sıranın kendisine gelecek olmasının endişesi, devletin hukuk aracılığı ile kendi kurallarını dayatması, bunlardan bazılarıdır. Zihni tüm bu duygularla öylesine meşguldür ki Derviş Bey’i bir türlü öldüremez. Kinin verdiği ıstırap hazzı döndürür ve bu hazzı uzatmak ister. Derviş Bey’i elinde fırsat varken öldüremeyişi hukuki yaptırımlar nedeniyle değildir. O çok kolayca üstesinden gelinebilecek bir husustur. Kan davasının tarafları mahkemenin sunacağı çözüme öylesine uzaktır ki bazen bir oyun

karşılık olarak, Ziya Gökalp ümmet uygarlığı ürünü olan fıkıh hukukunun etkilerinden kurtulup ulus kültürü haline gelmesinde hukukun devrimsel bir rolü olacağına inanmaktadır. Gökalp’in düşüncesiyle paralel biçimde Atatürkçü düşüncenin ilk çatışmasını hukuk alanında görmüştür, ancak milli olan ile dini olanın o güne kadar birlikte iç içe geçmiş şekilde kullanılıyor olması bu ayrımı bir sorun olarak karşımıza çıkarmaktadır. Atatürk tercih ettiği yolu 1924’teki bir söylevinde dile getirmiştir. Hukuk anlayışını, toplumsal yaşamda uyulması gereken çağ koşulları ile uyumsuzluk içinde olan ilkelerden kurtarmak gerekmektedir. Geleneksel inançlara bağlılıkla izlenecek yol ulusal uyanış karşısındaki en büyük engel olacaktır. Adalet kuralları bu görüş doğrultusunda Batı yörüngesine oturtulmuştur. Avrupa’da Roma Hukukunun, Cermen hukukunun ve Tabii Haklar Felsefesinin en başarılı sentezi sayılan bir medeni kanun örneği olarak İsviçre Medeni Kanunu, Japonya’dan sonra Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. Berkes’in de söylediği gibi Medeni Kanun’un alınışında güdülen amaç halkın medeni ilişkilerini geleneklere, alışkanlıklara ve din kurallarına uygun yolda düzenlemek değil, tersine bu ilişkileri olması gerekene göre yeniden düzenlemektir”. Kanunun devrimci niteliği buradadır. Cevdet paşa, medeni hukuku siyasal hukukun temeli saymakta idi ancak şimdi medeni hukuk yeni bir siyasal hukukun gereklerine uymak zorunluğu ile kanunlaştırılmıştır”. Kanun kuralları ile yaşamda işleyen kurallar arasındaki boşluk ya da çatışma bilinmekte idi. Bunun nedeni devrimci hukuk görüşüdür. Kanun olanı değil, olması gerekeni gerçekleştirme aracı olarak anlaşılıyor. Cumhuriyet devrimciliği ilkesini somut toplum yaşamına sokmada bir araç olarak kullanılmıştır (528-531).

olarak mahkemede her iki taraf da rollerini oynayıp bir şekilde mahkemeyi saf dışı etme konusunda gizli bir anlaşma içindedir. Çünkü dava, tarafların kendi aralarında çözeceği ya da kan davası biçiminde devam ettirilecek bir olgudur. Kendilerine yabancı bir güç olarak kimsenin sığınmak istemediği, başvurmadığı, zoraki içine girdikleri bir süreci ifade etmektedir mahkeme. Anlayış öylesine birbirinden farklıdır ki verilen bir ceza ya da verilmeyen ceza mahkeme karşısındaki tarafları şaşırtmaktadır. Onlar için hüküm zaten tüm toplumca benimsenmiş ve uzun zamandır uygulanagelen ve kimsenin yadırgamadığı şekildedir. Mahkemenin verdiği hüküm, mahkemenin kurallarının uygulanmaya çalışıldığı o topluma ters, yabancı ve yadırgatıcı gelmektedir. Sorun bu kültürel, zihinsel uyumsuzluktur. Bu durumda yürürlükteki hukuk ve halk iki ayrı tarafı oluşturmaktadır. Öyle ki birbirine düşman olan iki taraf toplumun adaletinin gücü ile aynı tarafta yer almaktadır. “Demirciler Çarşısı Cinayeti” (1977) romanında kan davasının iki tarafını oluşturan Derviş Bey ve Mustafa Bey’in kendi kan davalarını rahatça sürdürebilmek için resmi sorguda ortaya koydukları tabii işbirliği buna bir örnektir. Öldürülme sırası Derviş Bey’dedir ve bu kaçınılmazdır. Aslında Derviş Bey bundan ziyadesiyle korkmaktadır, ancak devletin adaletine sığınmak onun için ölümden daha aşağılayıcı bir durumdur. Gurur ve onur gibi kavramlarla içi doldurulan geleneğin kanunları hapsedilmekten veya öldürülmekten daha etkindir. Derviş Bey için takip edilebilecek yegâne onurlu yol kaderine razı olmaktır. Mustafa Bey ise Derviş’in çektiği ızdırabı bilir ve öldürme sırasının kendisinde olmasının, kardeş acısının verdiği intikam hırsının hazzını yaşamaktadır. Sorguda bu duygular içerisinde rollerini oynarlar. İnsani ilişkilerin karmaşık doğası içerisinde anlaşılması zor olsa da, düşman unsurların yargı karşısında işbirliği içerisine gir-

melerine tanık olunabilmektedir. İşbirliği, gelenekle devralınan onur ve gururla kutlanmış yazılı kurallardan çok daha etkin kurallarla varlığını sürdüren kan davasını, hangi tarafta olursa olsun hakkını verip, toplumdan gereken takdiri alarak, rahatça yaşayabilmek için dışsal unsurları saf dışı bırakmaya yöneliktir. Karşıt tarafların yargı karşısında birbirleri ile uyumlu biçimde oynadıkları roller, ne kendi iradelerinin ne de hukukun belirlemediği kaderlerinin asıl yazıcısı kültürün çizdiği rollerdir:

“Savcı Mustafa Bey’e sordu:

— Kardeşiniz Murtaza Beyi eskiden beri sürüp gelen ailevi kan davası yüzünden Sarioğlu Derviş Bey’in öldürttüğüne dair ihbar var, ne dersiniz? Kardeşinizin katili Kürt Mahmut’un Derviş Beyin silahşoru olduğu söyleniyor, onun çiftliğinde büyümüş. Bütün bunlar doğru mu?

Mustafa Beyin sevinç içindeki yüzünde gözleri parladı:

— Gerçi aramızda çok eskiden bu yana sürüp gelen küçük bir anlaşmazlık var ama Derviş benim kardeşimi neden öldürsün? Hiçbir sebep yokken böyle bir şey olamaz. Böyle bir şeyin düşünülmemesi gerekir. Mahmud’a gelince Mahmut Derviş’in konağında değil, benim konağında büyüdü. Kardeşimle aralarında hususi bir anlaşmazlık olsa gerek. Derviş Beyi böyle küçültücü, aşağılık bir vakadan vareste tutmakla vicdani bir iş yaptığıma kaniyim.

Dimdik başka bir şey demeden çıktı gitti. Yürürken ayakları halay çeker gibi uçuyordu. O çıktıktan bir saat sonra savcının yanına Derviş Bey girdi. Yüzü hiç değişmemiş apaktı. Toprak gibi kanı çekilmiş. Gözleri solmuş, ölü koyun gözü gibi, bitkin... Elleri tir tir...

Sesi titreyerek, öfkeli, yılgın, bezgin, başka birinden çıkarcasına yaygın:

— Kim demiş onu? diye inledi.

— Olamaz öyle şey. Kürt Mahmud'u tanırım. Benim çiftliğimde Kürt Mahmud gibi iki yüz kişi var. Bunun için mi beni kasabaya çağırдыңz savcı bey? Yoksa Akkoyunlu Mustafa mı şikâyetinde bulundu.

— Hayır.

Derviş Bey savcının yanından biraz daha bitkin çıktı ve utancından iki kocaman eliyle yüzünü kapattı. Bu hayır onu iyice bitirmişti” (92-93).

Ünsal (1995: 39)'ın da belirttiği gibi çatışma halindeki taraflarla devletin yaklaşımı arasındaki uzlaşmazlık ortadadır. Bi-reyin davranışlarını belirleyen “geleneksel ve devlet kaynaklı iki yasanın her biri kendi mantığına sahip, karşılıklı geçiş kabul etmeyen iki ayrı düzen oluşturduğu” açık gözükmektedir. Cumhuriyet Dönemi boyunca devletin kan davasını önlemeye yönelik hukuki çabaları bir sonuç vermemiştir. Sadece hukuki düzenlemelerle engellenmeye çalışılan kan davası her zaman hukuki açıklardan yararlanılarak delinmiştir.⁶ “Başat kültürün yerel kültürlerle nüfuz” etme aracı olarak hukukun, tek başına yetersiz kaldığı, uzun vadeli sosyo ekonomik politikaların gerektiği, bugün hukukçu, sosyal bilimler uzmanları ve devlet adamlarınca kabul edilmektedir (Ünsal, 1996: 45). Bu kabulde Cumhuriyet Döneminde kaleme alınan edebi yapıtların katkısı inkâr edilemeyecek boyuttadır. Kan davasının sadece hukuki değil başka boyutları da edebi yapıtlarda yer almıştır. Hukukun kan davası karşısındaki yetersizliği ya da kan davası güdenler için hukuki yaptırımların

kültürel yaptırıma göre ikincil bir düzeyde kalışı “Demirciler Çarşısı Cinayeti”nde görülmektedir. Ayrıca kan davasının önlenmesi için yargı kararı ile taraflardan birisinin yöneticilerce göçe zorlanması yöntemi de romanda farklı bir boyutu ile konu edilmiştir. Bu uygulamanın, birtakım çıkar hesapları için kullanıldığı vurgulanmıştır. “Edebiyat ve hukuk” disiplini ile uğraşanlarca dile getirildiği üzere, edebi yapıtlarda temsil edildiği biçimiyle kan davasının hüküm sürdüğü yöre insanının zihinsel yapısının çözümlenmesi hukukçular açısından da oldukça ufuk açıcı olacaktır.

Sonuç

1927'de gerçekleştirilen hukuk devrimine koşut biçimde, kültür ürünlerini de kullanarak yeni bir ideoloji inşa etme çabası, uzun birikimler sonucu ortaya çıkan geleneksel toplumsal yapı tarafından dirençle karşılaşmıştır. Yeni bir yaşam tarzını öneren iktidar ile geleneksel anlayışta direnen toplumun çatışması en açık şekilde hukuki süreç içerisinde açığa çıkmıştır. İktidar kendi otoritesine bir direniş olarak gördüğü geleneksel sorun çözme biçimlerinin karşısına hukukla çıkmaktadır. Bu noktada hukuka yüklenen misyon, adaleti sağlamakdan ziyade, halkın modern yaşam tarzına uyma konusundaki direncini kırmaktır. Yazar olarak aydın, taşra romanlarında özellikle köy ve kasabadaki ağalık düzenine ilişkin durumlarda yargıyı daha ileri bir düzey olarak işaretlemektedir. Farklı bir ifadeyle, ayrıcalıklı sınıf düzenine ilişkin eleştiren, dinin ve geleneksel namus anlayışının çarpıklığına kadar toplum-

6 1937 yılında kan davasının toplumun yaşayışı açısından tehlike yarattığı durumlar için savcının tespit ve talebi doğrultusunda Ağır Ceza Mahkemesinin yargıçlarıncı alınacak kararlar, yönetime, taraf ailelerden birisini göçe zorlama yetkisi verilmiştir. Göçü istenen aile beş yüz kilometreden yakın olmamak üzere iste-diği yere yerleşebilecektir. Ayrıca TCK'ya göre kan davası ağırlaştırıcı sebep sayılmıştır (alınan önlemlerle ilgili geniş bilgi için bkz. (Keyman, 1974: 374-406) Ancak hukuki yaptırımlar kan davasının çözümüne bir katkı sağlamamıştır. Karşı taraftan birisini öldürmeyi kafasına koyan kişiler pek çok yöntemle yasayı sapıtabilmektedir. Örneğin suç, hukuka göre reşit olmayan bir şahsa yüklenmekte böylece yasanın daha yumuşak hükümlerinden yararlanılmaktadır. Sık sık siyasi nedenlerle yapılan genel aflar da caydırıcılığı olumsuz etkilemektedir (Ünsal, 1996: 43-45).

sal yapıya ilişkin pek çok unsur yargılama sürecinin içerisinde geçerek yapılmaktadır. Deringil (2007: 211), Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılında topluma fiziksel ve ideolojik olarak nüfuz etme çabasıyla artan meşruiyet açığının kapatma girişimlerini değerlendirirken Habermas'ın sözcüklerinden yararlanır: “Yönetmelik alanları ile kültürel gelenek alanları arasındaki yapısal benzemezlik, kasıtlı yönlendirme aracılığıyla meşruiyet açığının kapatmaya yönelik girişimler üzerinde sistemli bir sınır oluşturur.” Osmanlı İmparatorluğunda eğitim, hukuk vb. alanlardaki ideolojik nüfuz çabası ayakta kalabilmek için değişme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet döneminde ise varoluş amacının bir parçası olarak kendini gösteren ideolojik nüfuz çabası Habermas'ın aynı sözcükleri ile ifade edilebilecek bir engelle sınırlanmak zorunda kalmıştır. Bunun en açık örnekleri taşra yaşamına ilişkin edebi yapıtlarda kendini göstermektedir. Kendilerini medenileşme yönünde eğitsel bir rol içerisinde gören hukuk mensuplarının, halkın cehaleti ve törenin direnci karşısındaki hayal kırıklıkları sık sık edebi yapıtlara taşınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ali, Sabahattin (2004) Mahkemelerde (Belgeler), Hazırlayanlar: Nühket Esen, Nezihe Seyhan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bahtin, Mihail M. (2004) Dostoyevski Poetikasının Sorunları, Çeviren: Cem Soydemir, İstanbul: Metis Eleştiri.
- Berkes, Niyazi (2002). “Türkiye’de Çağdaşlaşma”, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cumalı, Necati (2006) Yağmurlarla Topraklar (Tütün Zamanı:2), İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Deringil, Selim (2007) İktidarın Sembolleri ve İdeoloji (II. Abdülhamit Dönemi 1876-1909), Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Emek, Bekir Fikri (1975) Gerçek Yasa, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Hançerlioğlu, Orhan (1951) Karanlık Dünya, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kemal, Yaşar (1977) Demirciler Çarşısı Cınayeti, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Keyman, Selahattin (1974) Kan Gütme Salkı ile Adam Öldürme, “Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler” içinde, Yay: Adnan Güriz, Peter Benedict, Syf: 374-406, Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Korcan, Kerim (1985) İdamlıklar, İstanbul: Yalçın Yayınları.
- Kür, Pınar (1986). Asılacak Kadın, İstanbul: Can Yayınları.
- Onaran, Mustafa Şerif (2007) “40. Yıldönümünde Yeşilkaya Savcısı İlhan Tarus”, Varlık Ocak, Sayfa 37–39.
- Refik, Cemal (1943). Mahkeme Röportajları, İstanbul: Sebat Basımevi.
- Özyay, Mahmut (2007) Deli Manda, (Bütün Hikâyeleri), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tarus, İlhan (1955) Yeşilkaya Savcısı, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Ünsal, Artun (1996) Anadolu’da Kan Davası (Yaşamak İçin Öldürmek), Çevirenler: Niyazi Öktem, Emre Öktem, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yalçın, Alemdar (2003) Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı (1946-2000) Ankara: Akçağ Yayınları.